
Jonathan Gorvett

Szárnyaló orosz imák Küzdelem az ortodox kereszténységért

Ez év júniusában a világ 262 millió ortodox keresztényének vezetői Kréta szigetén találkoztak az ortodox egyház nagy és szent zsinatán (melyre néha pánortodox zsinatként is utalnak), hogy megvitassák a vallási közösségüket érintő problémákat. A 787-es második niceai zsinat óta eltelt 1229 év alatt ez volt az első egyetemes zsinat; – s a régi korok zsinatjaihoz hasonlóan – a vezetők most is egy háborús viszályoktól körbevett, politikai és ideológiai vitáktól szétszakított egyházat szólítottak meg. Kréta keleti részétől mindössze pár száz kilométerre a kiirtás veszélye fenyegeti a szíriai és az iraki ortodox keresztényeket, ahogy ősi közösségeiket is háború és üldözés semmisítette meg. Innen északra, Ukrajnában, a tűzvonaltól mindkét oldalán ortodox hívek vannak. Afrikában az egyiptomi, kenyai, nigériai és szudáni ortodox közösségek a harcos iszlám folyamatos fenyegetése közepe élnek. Miközben az ortodox egyház külső ellenségekkel küzd, belülről is egyre inkább megosztottá válik.

A pápa fennhatósága alatt egyesített katolikus egyházzal ellentétben az ortodoxiának nem csak egyetlen vezetője van. A tizennégy ortodox egyház közül mindegyik független és egyenrangú a hit hierarchiáján belül. A hagyomány szerint a Konstantinápolyi (jelenleg Isztambuli) Ökumenikus Patriarchátus tekinthető „elsőnek az egyenlők közt”, mely státusz az 1054-es nagy egyházszakadás idejéig, a keleti ortodoxia eredetéig vezethető vissza, amikor Konstantinápoly volt a Bizánci (Kelet-Római) Birodalom fővárosa. Azonban az utóbbi időben ez a helyzetük megkérdőjeleződött az orosz ortodox egyház megerősödése miatt.

Orosz szimfónia

Bizáncban olyan nagy hatalommal bírt a konstantinápolyi pátriárka, hogy őt illette meg a császár megkoronázásának joga is. A bizánci egyház és állam szorosan összefonódott a világi és vallási hatalom „szimfóniájában”.* Ma is egy ehhez hasonló szimfónia hallható Oroszországban, amely a világ legnagyobb ortodox közösségének ad otthont (a hivatalos számadatok szerint mintegy 100 millió hívőnek). Kirill moszkvai pátriárka és Vlagyimir Putyin orosz államelnök egyesített uralma alatt az utóbbi években egy olyan szilárd szövetség jött létre Oroszországban, mely a hagyományos értékeket tartja szem előtt otthon és külföldön egyaránt.

Oroszországban elég vékony határvonal választja el a vallást és a politikát, és általában igaz ez az ortodox világra is – fogalmazott Lucian N. Leustean, az Aston Egyetem politológia és nemzetközi kapcsolatok tanszékének docense. Például amikor Putyin 2015 végén meghirdette legutóbbi nemzetbiztonsági stratégiáját, az „orosz értékek védelmezését” a harmadik legfontosabb célként sorolta fel. Orosz értékek alatt Putyin az orosz ortodox kereszténységnek azt a változatát értette, amely mellett Kirill tör lándzsát, s aki ezt a világias nyugati civilizációtól gyökeresen eltérőnek és különállónak tartja.

Oroszország ebben a látomásban az ortodox világ bajnokaként tetszeleg, Putyin rendszere pedig – ahogy ez Kirill szájából 2012-ben elhangzott – nem kevesebb, mint „isteni csoda”.

Kirill nézeteire gyakran úgy utalnak, mint ortodox excepcionalizmusra, mely szerint az orosz államnak erkölcsi kötelessége, hogy megvédje az ortodox vallást az állam határain kívül és belül egyaránt. Ezenkívül elitéli az emberi jogok, illetve az egyház és az állam szétválasztásának nyugati eszméit, és úgy állítja be az ortodox vallást, mint a nyugat állítólagos hanyatló individualizmusának és fogyasztói

szemléletének ellenpontját. Az utóbbi években az ortodox kivételesség-tudat volt a mozgatórugója azoknak a Kreml által pénzelt építkezéseknek is, melyek nyomán hatalmas orosz ortodox templomok nőttek ki a földből Nyugat-Európában; egy közülük szemben a római Szent Péter-bazilikával, egy másik pedig Párizsban az Eiffel-torony közelében.

A Kreml ügyeskedései ellenére az Isztambuli Ökumenikus Patriarchátus továbbra is megkerülhetetlen marad az ortodox világon belül erőfölényüket érvényesíteni akaró oroszok számára. Bár csak ötmillió hívő tartozik a fennhatósága alá (pár ezernyi Isztambulban, valamint a Krétához és a Dodekanészosz-szigetsoporthoz hasonló szigetek lakossága, illetve a Görögországon kívül élő görög-ortodox keresztények), a patriarchátus fenntartja magának a zsinatok összehívójának és vitás ügyekben való közvetítőnek a hagyományos szerepét. Ráadásul Harry Truman amerikai elnök óta a patriarchátus az Egyesült Államok támogatását is élvezzi, amely értékes ellensúlyt lát benne Moszkvával szemben.

Ezek után nem számít meglepetésnek, hogy az I. Bartolomaiosz isztambuli érsek, ökumenikus pátriárka jóváhagyásával zajlott nagy és szent zsinat egy Isztambul–Moszkva közti hatalmi játszma színterévé vált. Miután az orosz ortodox egyház segítette az esemény megszervezésében és az iratok megszóvezésében, az utolsó percben kihátrált a zsinat törvényességét illető kételyekre hivatkozva. A visszalépés aláásta a zsinat egyetemességét, és ezáltal annak törvényességét is; mindezt az orosz állami hírközlő szervek hadjárata előzte meg, melynek során megkérdőjelezték az isztambuli patriarchátus abbéli jogát, hogy egyáltalán összehívhatja-e a zsinatot. A TASZSZ orosz hírügynökség még egy olyan történetet is felröppentett, mi szerint a zsinat arra tett volna kísérletet, hogy elárulja az ortodox egyházat a pápának – egy ilyen vád szinte hitszeggéssel ér fel.

A Krétán megrendezett zsinatot kétségkívül kellemetlenül érintette az a tény, hogy a kelet-mediterrán térségben mind Oroszország, mind az orosz ortodox egyház terjeszkedni kíván. Nem sokkal a zsinat előtt Putyin meglátogatta Görögországban a – hivatalosan Isztambul

irányítása alá tartozó – Athosz-hegyi¹ szerzetesi közösséget, hogy megünnepelje az orosz szerzetesek ezeréves jelenlétét a szent hegyen. Látogatása során bizakodásának adott hangot, hogy az oroszok kapcsolata Görögországgal „csak erősödhet”; Görögország is igen határozott módon ellenezte az Európai Unió folyamatos megtorló intézkedéseit, melyekkel az Oroszországot sújtja Ukrajna miatt. Hasonlóan vélekedett a ciprusi kormány is, néhány ciprusi ortodox csoport pedig az orosz katonai jelenlétet szorgalmazta a szigeten. Nemkülönböztetve még az ortodox közösségek védelme is érvként hangzott el a Szíriában folyó orosz katonai beavatkozás megindokolására.

Még a zsinat körüli viták is azt mutatták, hogy az orosz ortodox egyház befolyással van az ortodoxia tágabb világára. Az antiochiai, a bolgár és a grúz egyházak szintén mind megtagadták a nagy és szent zsinaton való részvételt. Az antiochiai egyház – melynek székhelye az Asszad irányította Damaszkuszban található – azt az érvet hozta fel, hogy vitában áll a jeruzsálemi egyházzal Katar hovatarozása ügyében. A grúzok – az orosz egyházzal a hátuk mögött – a 14 egyház szokásos, kor szerinti rangsorolását kifogásolták, azt állítva, hogy saját egyházuk sokkal régebbi eredetű, mint amilyenek jelenleg az isztambuli patriarchátus elismeri. A bolgár egyház részben azzal indokolta távolmaradását, hogy tiltakozott bizonyos zsinati dokumentumok szövege miatt, melyek a többi egyházzal való viszony javításáról szóltak. Az ultrakonzervatív bolgár főpapok ezt a római katolikus egyházra való utalásként fogták fel, melyet a többi konzervatív gondolkodású ortodox vezetővel karöltve egyáltalán nem tekintenek egyháznak, hanem csak egy közösségnek.

Politikával átitatott teológia

A bolgár egyház akadémikusodása a katolicizmust leíró nyelvezet miatt az ortodoxián belüli

¹ Az Athosz-hegyi Köztársaság Görögország északi részében, a Chalkidiki-félsziget keleti földnyelvén, az **Ájion Órosz-félszigeten fekvő autonóm kolostor-köztársaság**. Az ország névadója a félsziget végében emelkedő Athosz-hegy. (Nevezik Szent Hegynek is.) Nők nem léphetnek be.

másik – a konzervatív és a szabadelvűbb vezetők között fennálló – alapvető nézetkülönbségre is rávilágít. Ez az összes egyházon belül megosztottságot okoz. Például több, a zsinaton jelen lévő ciprusi püspök a bolgárok véleményét visszhangozta, mikor leszavazta azt a dokumentumot, mely a többi egyházhoz fűződő viszony javítását célozta. A megosztottság azonban nemcsak vallási ügyekre korlátozódik, hanem átnyúlik a politika területére is. Egyházi személyek Cipruson és Görögországban egyaránt üdvözölték az ELAM [a ciprusi Nemzeti Népfront] és a [görög] Arany Hajnal neofasiszta pártokból érkező politikusok megválasztását. Krétán mindenesetre sikerült az Isztambuli Ökumenikus Patriarchátusnak elfogadtatnia egy küldetésnyilatkozatot, amely szerint az ortodoxia elítéli a rasszizmus és a hátrányos megkülönböztetés minden formáját.

A konzervatív–liberális szakadás miatt az is előfordulhat, hogy az orosz szimfónia hamisan szól majd. Rendes körülmények között az orosz ortodox egyház elkötelezett támogatója a hitbéli konzervativizmusnak. Mégis az utóbbi nem mindig áll összhangban az orosz érdekekkel. Például 2016 februárjában Kirill találkozott Ferenc pápával Havannában; a szálakat valószínűleg Putyin mozgatta a háttérből, hogy az orosz egyházat jobb színben tüntesse fel a világ előtt. Moszkvába való visszatértekor azonban Kirillt szigorú bíráló érte a konzervatív ortodox püspökök részéről, akik szerint nem helyénvaló találkoznia a katolikus egyházfővel. Hasonlóan az orosz ortodox egyház uralomra törése az ortodoxia világán belül ellentétben áll azzal a tisztelettel, amelyet a konzervatívok az Ökumenikus Patriarchátus hagyományos „első az egyenlők közt” státusza iránt tanúsítanak.

Az isztambuli patriarchátus is tudja éreztetni Moszkvával a befolyását, ha Ukrajna ügyéről van szó. Ukrajna jelenleg az orosz ortodox egyház irányítása alatt áll. Azon a napon, amikor a püspökök gyülekezni kezdtek Krétán a zsinatra, az ukrán parlament hivatalosan arra kérte az isztambuli Bartolomaiosz pátriárkát, hogy ismerje el a független, Moszkvától különálló ukrán ortodox egyházat. Ő ezt elutasította, és a zsinat folytatódott anélkül, hogy érdemben megvitatták volna a témát. A feszültség továbbra is fennáll.

Moszkvában minden bizonnyal egyházzsakaadásnak nyilvánítanának egy olyan lépést, mely közel 30 millió hívőt ragadna ki az orosz egyház fennhatósága alól. Ez arra is rávilágít, hogy az orosz egyház és az orosz állam nem mindig értenek egyet. Annak ellenére, hogy a Kreml úgy állítja be Ukrainát, mint az ortodox civilizáció és a Nyugat közti harc színterét, a viszály súlyos nehézségeket okoz a moszkvai patriarchátusnak.

Ukrajna ügye – ahogy az egyházak kiterjedt hatalmi versengése is – egy olyan alapvető kérdésre világít rá, melyet a zsinat is felvetett, és az elmúlt 1229 év során végig vita tárgyát képezte az ortodox kereszténységben belül. Tényleg nem lenne több az ortodoxia nemzeti szervezetek összességénél, melyet hitelvek laza kapcsolata tart össze, amint azt az orosz egyházban többen állítják? Vagy értelmezhető egy ennél egységesebb és egyetemesebb – nemzeti és etnikai határokon átívelő – jelenségként is? Ez a kérdés mindenképp előttről teológiai jellegű. A zsinat mégis azt mutatta meg, hogy a bizánci szimfónia napjai még nem múltak el – ma is ugyanolyan nehéz távol tartani egymástól a vallást és a politikát.

(Foreign Affairs)

* A cikk kiegészítéseként el kell mondanunk, hogy a szerző itt nem tud szabadulni egy nyugati sztereotípiától. A valóságban az ezeréves Bizánci Birodalomban 268 évig eretnek császárok uralkodtak. Az igaz egyház egyértelműen nem mindig ott volt Bizáncban, ahol a császár és a bizánciak többsége volt. Az egyház létezett az állam támogatása nélkül is, ha erre szükség volt a hit tisztaságának az eretnekekkel szembeni megőrzése érdekében, ezért nem lehet azt mondani, hogy az egyház Bizáncban azonos volt az állammal vagy összeolvadt volna vele.

A „bizánci évezred” során majd 300 éven keresztül a Birodalom hivatalos egyházának vagy kimondottan valamilyen eretnekséget, vagy az ort(h)odoxia és valamilyen eretnekség keverékét fogadták el, miközben ez idő alatt vagy üldözték az ortodox egyházat, vagy pedig az különféle mértékben keveredett az eretnekekkel, és ez idő alatt az ortodoxiáért küzdeni kellett és nem volt világos, hogy az állam melyik fél oldalára áll. *(a szerkesztő megjegyzése)*